

В. І. Сапич, к.е.н., доцент,

Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ

Систематизовано методологічні принципи дослідження розвитку відносин власності на землю, який розглядається у контексті єдності процесів їх реформування, трансформації і вдосконалення. Розглянуто методологічний підхід до історичної еволюції відносин власності на землю, яка формує певне соціально-економічне положення суб'єктів земельних відносин у суспільстві та створює мотивацію робітників до праці, що визначає умови виробництва і розподілу додаткового продукту, створюючи вплив відносин земельної власності на виробничий потенціал аграрного сектору економіки. На основі аналізу процесу цивілізаційного розвитку сформульовано закон трансформації форм прояву відносин власності на землю в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: *власність як економічна категорія, відносини власності на землю, реформування відносин власності, трансформація відносин власності, вдосконалення відносин власності, потенціал відносин власності, еволюція відносин власності на землю, закон трансформації форм прояву відносин власності на землю.*

Постановка проблеми. Занадто повільне проведення земельної реформи не дозволяє ефективно використати існуючий в Україні природний і людський потенціал, а також багатомісячний досвід сільськогосподарської діяльності для вирішення продовольчої проблеми. За понад двадцятирічний період просування по шляху ринкових перетворень громадяни України як у кількісному, так і у якісному вимірах не покращили свого харчування. У 2012 р. калорійність середньодобового споживання населенням України продуктів харчування склала лише 82,1% рівня 1990 р. [1, с.162]. Значне занепокоєння викликає низька якість харчування наших громадян. Відносно науково обґрунтованих (медично рекомендованих) норм у 2012 р. споживання таких найбільш цінних у біологічному значенні продуктів, як м'ясо та м'ясопродукти склало 64,0%, молоко та молочні продукти - 45,1%, яйця - 84,1% [розраховано за даними: 1, с.162; 2, с.45]. За наведеними експертами Програми Розвитку ООН «Оцінка національного потенціалу в сфері глобального екологічного управління в Україні» даними у раціонах харчування близько 15 млн. українців не вистачає життєво важливих мікроелементів, що призводить до погіршення репродуктивного здоров'я, знижує якість трудового та інтелектуального потенціалу [3, с.24]. Завершення земельної реформи є однією із головних умов піднесення аграрного сектору економіки для забезпечення доступності повноцінного харчування, що є елементарною ознакою забезпечення необхідного рівня добробуту. Крім того, впровадження реформування земельних відносин дозволить прискорити розвиток сільськогосподарського виробництва і надасть можливість використати існуючий нині у нашій країні шанс посісти на світовому ринку одне із провідних місць. Здійснити ефективне реформування земельних відносин та їх ключової складової (відносин власності на землю) можливо лише при умові, якщо таке реформування буде спиратись на систему теоретико-

методологічних принципів. Саме це і визначає необхідність і актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми розвитку і удосконалення земельних відносин і відносин власності на землю розглядають такі вчені, як Ю.Д. Білик, Л.М. Бойко, О.В. Боднар, П.І. Гайдучкий, Д.С. Добряк, І.Й. Малий, В.Я. Месель-Веселяк, Л.Я. Новаковський, П.Т. Саблук, А.Я. Сохнич, А.Н. Третяк, М.М. Федоров, О.М. Шпичак, А.Д. Юрченко, В.В. Юрчишин та ін. В теоретичному плані визнано, що земля є товаром і її вартість має враховуватися при формуванні норми прибутку, цін і податків [4, с.12-13; 5, с.58]. Принципове методологічне значення має висновок щодо неможливості реалізації відносин приватної власності без інституційних структур [6, с.21; 7, с.20]. Умовою запровадження ринку земель сільськогосподарського призначення вбачається не лише наявність відповідних законодавчих актів, а і необхідність «забезпечити прозорий процес руху землі від менш ефективного землевласника і землекористувача до більш ефективного» [8, с.4]. Дотримання прозорості земельних відносин розглядається як головний чинник подолання корупції і повернення втраченої довіри населення до влади у земельних питаннях [9, с.32]. Визначаючи наявність значних напрацювань науковців щодо проблематики становлення земельних відносин і відносин власності на землю в Україні, вважаємо доцільними подальші наукові розробки методологічних принципів дослідження розвитку відносин власності на землю в аграрному секторі економіки у контексті їх системності та історичної еволюції.

Метою статті є систематизація методологічних основ розвитку відносин власності на землю в аграрному секторі економіки, а також аналіз трансформаційних явищ, які відбуваються у відносинах власності на землю в процесі цивілізаційного розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розвиток відносин власності розглядається у контексті єдності

трьох процесів, а саме:

- реформування відносин власності – зміни форм власності під впливом об'єктивних вимог подальшого розвитку продуктивних сил і потреби розв'язання соціально-економічних протиріч, які виникли у суспільстві і стали чинником уповільнення його прогресу;

- трансформації відносин власності – структурних перетворень у відносинах власності, посиленні ролі тих чи інших господарських укладів та організаційно-правових форм господарювання, зміни їх цільової спрямованості, нових тенденцій у відносинах володіння, розпорядження і використання у межах існуючих форм власності;

- вдосконалення відносин власності – запровадженні економічних заходів, які дозволяють реалізувати потенціал наявних форм власності.

Потенціал відносин власності у широкому розумінні – це їх здатність впливати на розвиток продуктивних сил для досягнення мети суб'єктів цих відносин. Потенціал відносин земельної власності можна визначити як їх спроможність забезпечувати підвищення продуктивності сільськогосподарських угідь для втілення у життя економічних інтересів землевласників, землекористувачів, місцевої громади і суспільства в цілому.

Дослідження розвитку відносин власності на

землю може відбутися лише на основі певних методологічних принципів (рис. 1). Перш за все, реформування відносин власності на землю, як і здійснення інших економічних реформ, має базуватись на пріоритетності загальнолюдських цінностей. При трансформації відносин власності на землю важливо врахувати такі загальнолюдські цінності, як можливість вибору і вільної праці. Це означає, що власник землі повинен мати можливість будь-коли в повній мірі реалізувати усі складові відносин власності – володіння, використання і розпорядження. Хоча земля і є природним ресурсом, сільськогосподарські угіддя забезпечують дохідність лише завдяки праці і виробництву в цілому. Відповідно, не можна реформувати відносини власності на землю залишаючи поза увагою необхідність змін у сфері виробництва. Землекористувач повинен мати можливість самостійно обрати будь-яку організаційно-правову форму господарювання і на умовах вільної конкуренції вести свою діяльність. У держави і місцевих громад мають бути дієві інструменти забезпечення раціонального використання земельних ресурсів як для досягнення необхідного рівня економічної ефективності, так і їх збереження для збалансованого функціонування навколишнього середовища.

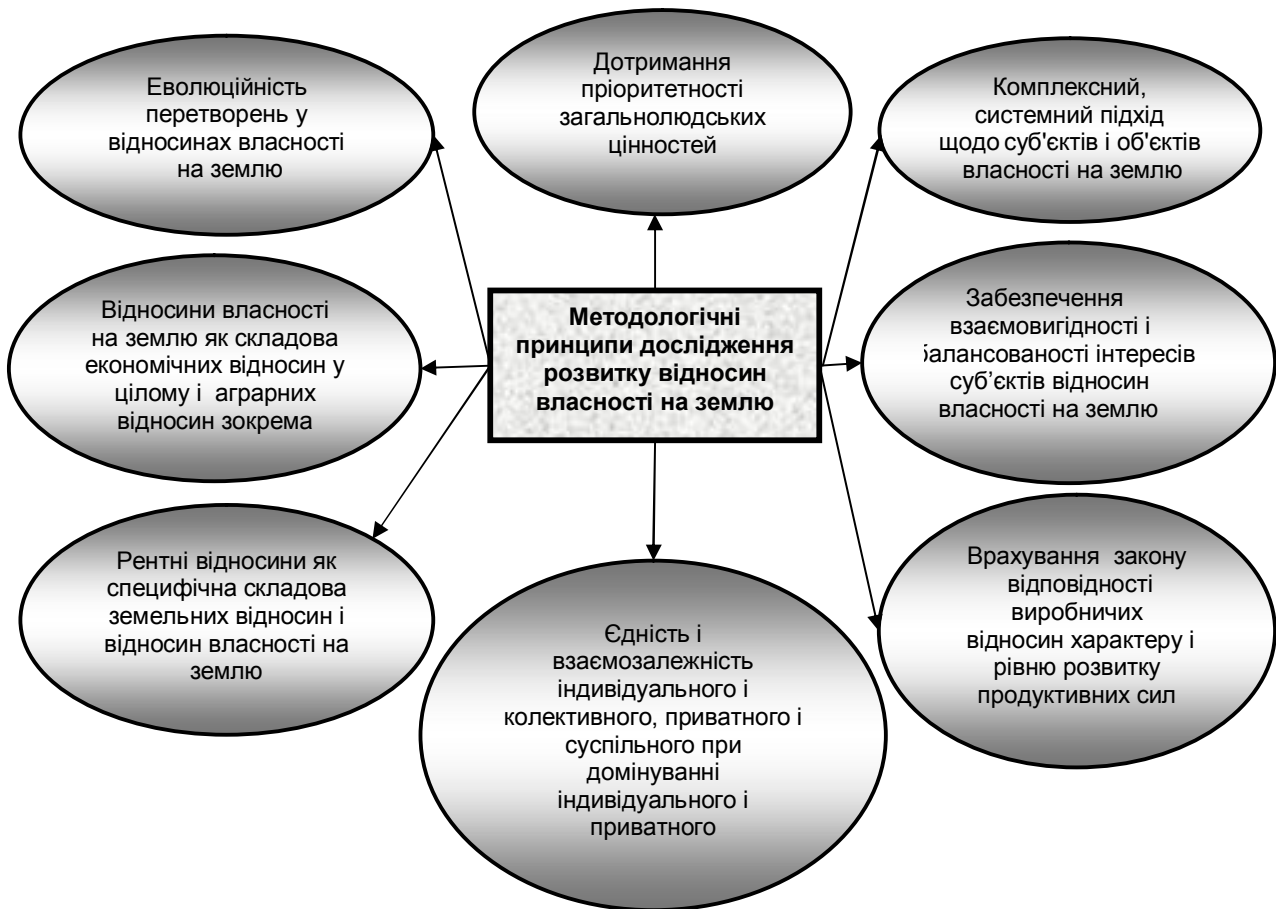

Рис. 1. Методологічні принципи дослідження розвитку відносин власності на землю в аграрному секторі економіки

Джерело: власна розробка

Відносини власності на землю слід розглядати як такі, що розвиваються на основі дії економічного закону відповідності виробничих відносин характеру і рівню розвитку продуктивних сил [10, с.137-138; 11, с.589-591]. В умовах директивно-планової економіки однією з головних причин невирішення продовольчої проблеми була монополія державної власності на землю. Відірваність селян від основного засобу виробництва – землі – суттєво послаблювала їх мотивацію до ефективної праці. Земельна реформа, що розпочалася згідно з Указом Президента України „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки ” від 3 грудня 1999 р. [12], надала сільськогосподарські угіддя у власність тих, хто їх обробляв, усунувши існуюче протиріччя між задекларованою за радянських часів нормою про землю як надбання народу [13, с.7] і фактичним її відчуженням від безпосереднього виробника. Проте запровадження відносин приватної власності на землю не забезпечило очікуваного підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Так, у 2012 р. вихід валової продукції сільського господарства з одиниці земельної площі у середньому по усіх категоріям господарств України склав лише 89,5% рівня 1990 р. [розраховано за даними: 1, с.43, 80]. Отже, зміна форми власності має супроводжуватися структурними перетвореннями у відносинах власності, створенні рівних умов для усіх організаційно-правових форм господарювання, а також задіянням важелів державної підтримки, які б дозволили реалізувати потенціал відносин власності. Водночас впровадження приватної власності вимагає постійного врахування стану економічного середовища, в якому вона перебуває. Протягом 1990-2012 рр. відбулось зниження у 4,5 рази ефективності використання сільськогосподарських угідь і у господарствах населення [розраховано за даними: 1, с.43, 80], де фактично відносини приватної власності і на землю, і на інші засоби виробництва сформувалися задовго до 1990 р.

Відносини власності на землю необхідно розглядати як складову економічних відносин суспільства у цілому і аграрних відносин зокрема. Це означає, що перехід до ринкової економіки не може не охоплювати усі галузі і фактори виробництва. В теоретичному контексті визнано, що земля є товаром і її вартість має враховуватися при формуванні собівартості, норми прибутку, цін і податків. Однак, в господарській практиці названі положення не реалізуються. Головною причиною цього, на нашу думку, є обмеженість процесу розвитку відносин власності лише зміною її форм без подальшої трансформації і вдосконалення самих відносин власності як одного із ключових елементів в системі економічних відносин.

При визначенні теоретико-методологічних основ розвитку відносин власності на землю слід

також враховувати, що специфічною складовою земельних відносин є рентні відносини. Використання у сільськогосподарському виробництві різних за родючістю і місцезнаходженням земельних угідь та наявність приватної власності на землю обумовлює виникнення додаткового чистого доходу у формі диференціальної і абсолютної ренти. Розподіл створеної працею селян земельної ренти між суб'єктами земельних відносин не є нині врегульованим. Загально визнано, що переважна частина як основного, так і додаткового доходу, який створюється у сільському господарстві, перерозподіляється на користь суміжних з ним галузей, що унеможлиблює піднесення аграрного сектору економіки. Вважаємо, що при обґрунтуванні системи розподілу земельної ренти її складові першочергово мають бути орієнтовані на забезпечення сталого відтворення родючості сільськогосподарських угідь. Щоб рентні відносини дієво сприяли підвищенню ефективності землерозподарювання, необхідно забезпечити суттєве підвищення дохідності сільськогосподарських товаровиробників.

При дослідженні розвитку відносин власності на землю важливо спиратись і на інші теоретико-методологічні принципи, а саме:

- еволюційність перетворень по мірі виникнення і створення об'єктивних і суб'єктивних умов і чинників;

- єдність і взаємозалежність індивідуального і колективного, приватного і суспільного при домінуванні індивідуального і приватного;

- відносність земельних відносин, забезпечення взаємовигідності і збалансованості інтересів суб'єктів відносин власності на землю.

Для розуміння історичної еволюції відносин власності на землю у методологічному аспекті їх слід розглядати як ключовий елемент у системі виробничих відносин, які згідно закону відповідності змінюються під впливом розвитку продуктивних сил. За К.Марксом, продуктивні сили відіграють визначальну роль у становленні виробничих відносин, проте останні теж можуть впливати на розвиток продуктивних сил, прискорюючи або гальмуючи його. Відносини власності на землю визначають соціально-економічне положення суб'єктів земельних відносин у суспільстві та мотивацію робітників до праці, які, в свою чергу, обумовлюють виробництво і розподіл додаткового продукту. Від загального обсягу створеного додаткового продукту та його частки, яка спрямовується на розширення виробництва, залежить розвиток продуктивних сил. Таким чином відбувається зворотна дія відносин земельної власності на виробничий потенціал аграрного сектору економіки (рис.2). Даний методологічний підхід до історичної еволюції відносин власності на землю показує, що зміна форми земельної власності повинна мати з боку держави певний економіко-правовий супровід, котрий буде спроможний за-

безпечити підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва і змінити на краще стан людей, які працюють на землі.

Спираючись на теоретичні положення К.Маркса і Ф. Енгельса [14, с.74-75; 15, с.82, 545-546; 16, с.286-287] сучасні українські і російські економісти визначають економічний зміст власності як відносини між людьми з приводу привласнення засобів виробництва і створюваних за їх допомогою матеріальних благ у процесі їх виробництва, розподілу, обміну і споживання [11, с.570; 17, с.239; 18, с.10-11; 19, с.22-23; 20, с.87; 21,

с.198]. В останній період науковці стали додавати до привласнення матеріальних благ також і духовні [22, с.52; 23, с.84]. Безумовно, привласнення є основною ознакою і головною метою власності. Проте, враховуючи тенденції розвитку економіки на межі ХХ-ХХІ ст., які формуються під впливом посилення значення обмеженості ресурсів, визначальної ролі інновацій у забезпеченні результатів господарської діяльності і активізації державного регулювання економічних процесів, власність не можна зводити лише до привласнення матеріальних і духовних благ.

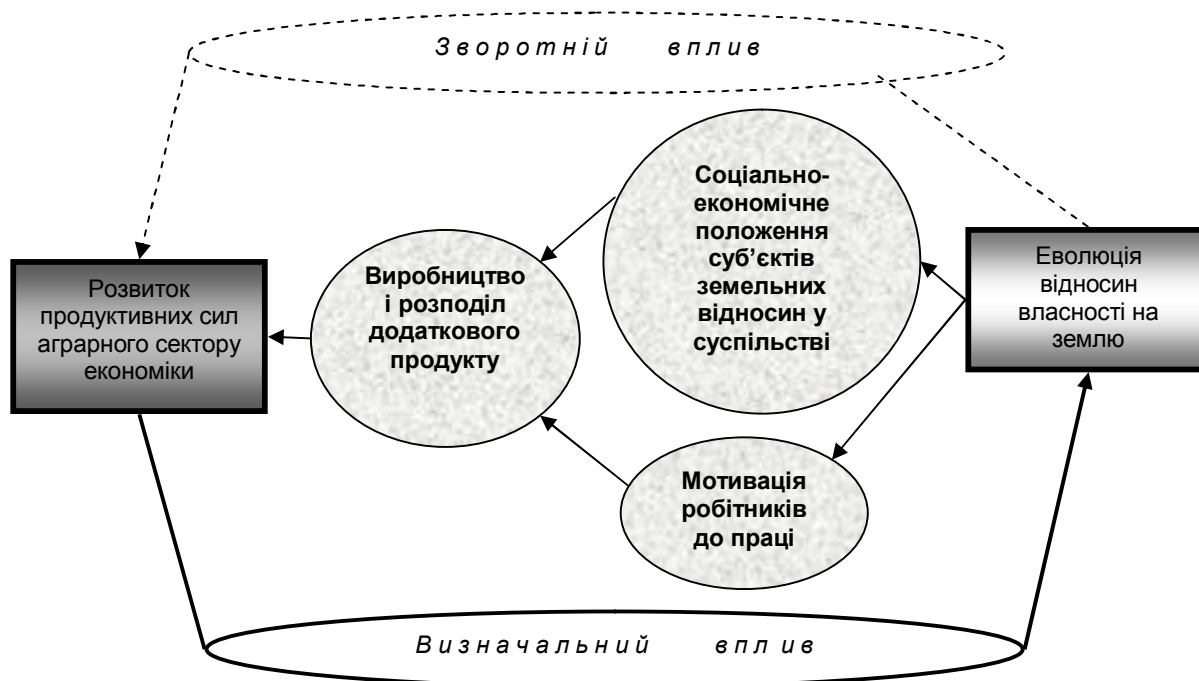

Рис. 2. Історична еволюція відносин власності на землю в аграрному секторі економіки

Джерело: власна розробка

В сучасних умовах є досить узагальнено суб'єкти відносин власності визначати поняттям «люди», як це сформульовано у наведених вище роботах [14, с.74-75; 15, с.82, 545-546; 16, с.286-287]. Юридична наука більш точно визначає суб'єкти права власності. Спираючись на Статті 2 і 318 Цивільного кодексу України [24] до суб'єктів відносин власності слід віднести фізичних і юридичних осіб, територіальні громади і державу. У економічному контексті держава є суб'єктом відносин власності, оскільки вона стала власником значної частки національного багатства, оподатковує об'єкти власності, законодавчо визначає норми щодо їх цільового використання, умов розпорядження ними, відповідності власників певним вимогам тощо. Територіальні громади також виступають суб'єктами відносин власності, адже є власниками певного майна і держава їм делегувала низку функцій щодо взаємодії з фізичними і юридичними особами як суб'єктами власності.

Конкуренція і закон зростаючих потреб вима-

гають, щоб об'єкти власності давали можливість отримувати все більший дохід, а для цього у них необхідно здійснювати інвестиції. Тобто має відбуватися відтворення об'єктів власності, і однією із функцій держави є спрямування цього процесу на задоволення суспільних потреб. Інакше кажучи держава забезпечує доцільне для суспільства функціонування об'єктів власності. Враховуючи вище викладене, економічне поняття власності можна сформулювати наступним чином. Власність як економічна категорія характеризує відносини між громадянами, юридичними особами, територіальними громадами і державою з приводу привласнення матеріальних і духовних благ в процесі їх відтворення відповідно до суспільних потреб.

Відносини власності, як невід'ємна складова виробничих відносин, змінюються в залежності від розвитку продуктивних сил. На основі принципів змін у засобах виробництва і ролі людини у виробничому процесі вчені визначили в історії людської цивілізації такі етапи, як доіндустрі-

льний (аграрний, сільськогосподарський), індустріальний та постіндустріальний. На кожному із названих цивілізаційних етапів відбувалися суттєві зміни у ключових ознаках виробничих відносин і відносин власності.

У доіндустріальну епоху основною формою багатства і головним засобом виробництва була земля. У цей період для обробітку землі селяни використовували примітивні знаряддя праці і тяглову силу тварин. За таких умов затрати фізичної праці, якість землі і природнокліматичні умови відігравали основну роль у формуванні результатів сільськогосподарського виробництва. Саме цьому незалежно від статусу безпосереднього робітника (фізично залежні раб і кріпак, чи вільний селянин) у відносинах власності на землю головним було те, кому належить земля, тобто відносини володіння. Будучи власниками землі рабовласники і феодала на основі фізичного примусу рабів і кріпаків вели господарювання у своїх маєтках і привласнювали результати їх праці як стосовно додаткового продукту, так і в значній мірі – необхідного. З ліквідацією кріпацтва земля переважно стає власністю селян і сільських общин. Маючи можливість самостійно працювати на своїй землі, селяни є власниками результатів своєї праці і приватна власність на землю є для них достатнім мотивом для ефективної праці. Таким чином, домінування фізичної праці у доіндустріальну епоху надає визначальне значення відносинам володіння.

Для індустріальної епохи характерним є масове застосування системи машин і впровадження у виробництво досягнень науково-технічного прогресу. Машинне виробництво перетворює товарне виробництво на панівне, капіталістичне. Створені людиною механічні засоби виробництва у формі капіталу стають основним фактором, який визначає результати виробничої діяльності. Індустріалізація через впровадження інтенсивних технологій послаблює роль таких вирішальних у доіндустріальний період властивостей землі з точки зору її господарського використання суб'єктами власності, як площа, природна родючість, структурні властивості ґрунту та місце розташування. Земельні ресурси перетворюються в один із засобів виробництва поряд із засобами механізації і автоматизації, а також технологіями. В індустріальну епоху результати сільськогосподарського виробництва визначаються не тим, хто є власником землі, обробляє землю власник чи орендар, а тим, яким є рівень механізації виробничих процесів, наскільки широко застосовуються хімічні засоби, меліорація, досягнення генетики і селекції тощо. Оскільки головною ознакою постіндустріального суспільства є інноваційність економічного розвитку, то ефективність використання земельних ресурсів ще в більшій мірі залежить від можливостей землекористувачів запроваджувати у виробництво досягнення науки і

техніки. Отже, у індустріальну і постіндустріальну епоху визначального значення набувають відносини використання, а відносини володіння мають другорядний характер.

Відносини власності реалізуються у певному соціально-економічному середовищі, яке в першу чергу визначається діяльністю держави. У доіндустріальну епоху економічна роль держави обмежувалася стягненням податків, механізм вільної конкуренції забезпечував нормальні умови ведення господарської діяльності. Оскільки основні матеріальні і фінансові ресурси були зосереджені у землевласників, а земельний податок був головним джерелом коштів для покриття державних видатків, то власники землі мали у суспільстві високий соціальний статус. Індустріалізація супроводжується зміною функцій держави. З 30-х рр. минулого століття держава починає регулювати умови ведення сільськогосподарської діяльності включаючи відносини власності на землю. Нині земельний податок не має суттєвого значення для фінансового стану держави, у більшості країн його кошти перераховуються до місцевих бюджетів. В сучасних умовах держава запроваджує систему фінансових та інших інструментів і заходів щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Досвід провідних країн світу показує, що аграрний сектор економіки досягає високого рівня розвитку і стає конкурентоспроможним на світовому ринку саме завдяки дієвій підтримці вітчизняних товаровиробників з боку держави і урегульованості земельних відносин. Таким чином, починаючи з індустріального періоду відносини використання забезпечують ефективне ведення сільськогосподарської діяльності лише при наявності з боку держави відповідних програм підтримки.

Роль форм прояву відносин власності змінюється в залежності від розвитку засобів виробництва, які безпосередньо використовує працівник. У доіндустріальну пору людська праця і тяглова сила тварин не були лімітуючими факторами виробництва, і кожний власник незалежно від площі своєї землі був здатний забезпечити її належне використання. Сільськогосподарські машини і індустріальні технології в цілому вимагають суттєвих фінансових ресурсів і значно більших площ для обробітку, що є далеко не у кожного землевласника. Можливості інвестицій у аграрний сектор економіки і концентрації сільськогосподарських угідь визначаються політикою державного регулювання. Лише володіння будь-яким земельним наділом вже не є достатньою умовою для ведення сільськогосподарського виробництва. Яким чином використовується земля – саме це стає визначальним для реалізації відносин власності на землю. Тобто, домінування відносин володіння чи використання відбувається під впливом принципів ознак продуктивних сил і набуває сталого, причинно обумовленого

зв'язку, що дає підставу кваліфікувати дану взаємозалежність у якості економічного закону, який можна назвати законом трансформації форм прояву відносин власності на землю. Економічний зміст даного закону полягає в тому, що у доіндустріальну епоху результати сільськогосподарської діяльності і соціальний статус суб'єктів земельних відносин визначаються відносинами володіння, а впровадження машинного виробництва та інформаційних технологій на визначальні перетворення відносини використання, які можуть забезпечити високий рівень розвитку аграрного сектору економіки лише при умові достатньої державної підтримки.

Висновки. Відносини власності на землю зможуть реально забезпечити піднесення аграрного сектору економіки, якщо їх реформування буде базуватися на системі методологічних принципів. З точки зору ведення господарської діяльності дія закону трансформації форм прояву відносин власності на землю означає, що в сучасних умовах для аграрного сектору економіки України особливо актуальним є визначення науково обґрунтованих норм землекористування і створення для селян сприятливих умов господарювання, а не введення ринкового обігу земель

сільськогосподарського призначення. Перш ніж перейти до купівлі-продажу землі необхідно запровадити механізм реалізації орендних відносин, який би оптимально враховував інтереси власників землі, орендарів і суспільства як в цілому, так і на рівні місцевих громад. З боку держави мають бути створені умови, які б надавали рівні можливості для землекористування усіх організаційно-правових форм господарювання. Той, хто безпосередньо обробляє землю, повинен мати як мінімум однакові умови для відтворення свого ресурсного потенціалу разом з іншими суб'єктами агробізнесу. А враховуючи, що сільськогосподарське виробництво залежить від природно-кліматичних чинників, для селян слід створити краще соціально-економічне середовище ведення бізнесу. Провідним у вирішенні даної проблеми є забезпечення еквівалентності обміну на усіх етапах руху створюваної вартості від поля до кінцевого споживача. У практиці землекористування має бути забезпечено використання сільськогосподарських земель не лише як фактору отримання максимального прибутку, а й як однієї із найважливіших складових довілля, яка визначає умови нашої життєдіяльності.

Список використаної літератури:

1. Статистичний збірник „Сільське господарство України” за 2012 рік / за ред. Н.С.Власенко. – К. : Державна служба статистики України, 2013. – 402 с.
2. Шкварчук Л. Дослідження особливостей формування попиту на продовольчому ринку України / Шкварчук Л. // Маркетинг в Україні. – 2009. - №6. – С.44-48.
3. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку / Базілевич І., Борусевич А., Веклич О. [та ін.]. – К. : ТОВ «Компанія «ВАІТЕ», 2007. – 186с.
4. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / Саблук П.Т., Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М.// Економіка АПК. – 2009. - №12. – С.3-13.
5. Федоров М.М. Земельна реформа і розвиток ринкових земельних відносин / Федоров М.М.// Економіка АПК. – 2011. - №7. – С.55-60.
6. Юрчишин В.В. Формування різноукладності на селі / Юрчишин В.В., Скупий В.М., Шевченко Л.М. – К.: Інститут аграрної економіки, 1999. – 56 с.
7. Малий І.Й. Про романтизацію приватної власності на землю і кризи аграрного сектору / Малий І.Й. // Економічна теорія. – 2008. - №3. – С.11-20.
8. Шпичак О.М. Проблеми власності та формування ціни землі сільськогосподарського призначення / Шпичак О.М., Боднар О.В. // Економіка АПК. – 2012. - №12. – С.3-9.
9. Юрченко А.Д. Наукові підходи до формування нової земельної політики / Юрченко А.Д. // Землеустрій і кадастр. – 2010. - №3. – С.27-39.
10. Маркс К. К критике политической экономии. Предисловие / Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 4. – М.: Политиздат, 1986. – XXII, 681 с.
11. Экономическая энциклопедия. Политическая экономия: (в 4 томах) / гл. ред. А. М. Румянцев. – М.: „Советская энциклопедия”, 1979 Т. 3.: Н - Социологическая школа. – 1979. – 624 с.
12. Указ Президента України „Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки” від 3 грудня 1999 р. №1529/99 // Офіційний вісник України – 1999 - №49, с. 11-13.
13. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик. – М.: Юрид. лит. 1983. – 48 с.
14. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология / Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 2. – М.: Политиздат, 1985. – XVI, 574 с.
15. Маркс К. Капитал. Том первый / Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 7. – М.: Политиздат, 1987. – XX, 811 с.
16. Маркс К. Капитал. Том третий / Маркс К., Энгельс Ф. Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 9. Ч. 2. – М.: Политиздат, 1988. – IV, 506 с.
17. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) [та ін.]. – К. : Видавничий центр „Академія”, 2000. – Т. 1. – 864 с.
18. Власність у сільському господарстві / В.В. Юрчишин, О.М. Онищенко, П.Т. Саблук та ін.; За ред. В.В. Юрчишина, П.Т. Саблука. – К.: Урожай, 1993. – 352 с.

19. Сажина М.А., Чибриков Г.Г. Экономическая теория. Учебник для вузов. – М.: Издательская группа НОР-МА-ИНФРА-М, 1998. – 456 с.
20. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин у сільському господарстві / Федоров М.М. // – К.: ІАЕ, 1998. – 263 с.
21. Базилевич В.Д. Интеллектуальна власність: креативи метафізичного пошуку / Базилевич В.Д., Ільїн В.В. // – К.: Знання, 2008. – 687с.
22. Основи економічної теорії: Підручник / За наук. ред. Федоренка В.Г. – 2-ге вид. перероблене і доповнене. – К.: Алеута, 2007. – 519 с.
23. Політична економія: Підручник / За ред. Ніколенко Ю.В. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 632 с.
24. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (Редакція станом на 11.10.2013). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Сапич В.И. Теоретические основы развития отношений собственности на землю/

Систематизированы методологические принципы исследования развития отношений собственности на землю, которое рассматривается в контексте единства процессов их реформирования, трансформации и совершенствования. Рассмотрен методологический подход к исторической эволюции отношений собственности на землю, которая формирует определенное социально-экономическое положение субъектов земельных отношений в обществе и создает мотивацию рабочих к труду, определяя условия производства и распределения дополнительного продукта, оказывая влияние отношений земельной собственности на производственный потенциал аграрного сектора экономики. На основе анализа процесса цивилизационного развития сформулирован закон трансформации форм проявления отношений собственности на землю в аграрном секторе экономики.

Ключевые слова: *собственность как экономическая категория, отношения собственности на землю, реформирование отношений собственности, трансформация отношений собственности, совершенствование отношений собственности, потенциал отношений собственности, эволюция отношений собственности на землю, закон трансформации форм проявления отношений собственности на землю.*

Sapych V.I. Theoretical and methodological basis of development of relations of land ownership

The methodological principles of research of land ownership relations development have been systematized, which is considered in the context of the unity of the processes of restructuring, transformation and improvement. The methodological approach to the historical evolution of the relations of land ownership has been considered, that generates a certain socio-economic position of subjects of land relations in the society and motivate employees to work, what in its turn defines the conditions for the production and distribution of the surplus product, creating the effective relations of land ownership on the production potential of agrarian sector of economy. Based on the analysis of the process of civilization development there was formulated the law of transformation of forms of the agricultural sector land property relations.

Keywords: *property as an economic category, relations of land ownership, reform of property relations, transformation of property relations, the improvement of ownership relations, the potential of property relations, the evolution of the relations of land ownership, the law of transformation of forms of land property relations*

Дата надходження до редакції: 13.01.2014 р.

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.